

РАЗДЕЛ III

Глобализация, конкурентоспособност и сътрудничество за интелигентен растеж

МЕЖДУНАРОДНАТА ПРОИЗВОДСТВЕНА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ И МЯСТОТО НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА – ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Проф. д.ик.н. Таня Горчева
Доц. д-р Здравко Любенов
Гл. ас. д-р Ивайло Петров¹

Резюме

Международното разделение на труда е основен фактор за формирането на съвременната производствена специализация, с което се генерира промяна на международната конкурентоспособност за националните стопанства. Динамиката на движение на производствените фактори обуславя значително реструктуриране на търговските потоци и създава нова международна производствена специализация на световните региони и на отделните икономики, което предполага съвременен подход при анализиране на съвременното международно разделение на труда. Международната производствена и експортна специализация на българската икономика се развива през последните двадесет години под въздействието на два значими процеса – преходът към пазарна икономика и интеграцията към ЕС – които доведоха до реструктуриране и развитие на нов производствен потенциал. За промените в модела на международна производствена и търговска специализация на българската икономика оказват въздействие и други външни фактори и процеси, протичащи в международната икономика, които са свързани обективно с процеса на глобализация и нейните динамични изменения. Влиянието на външните фактори обаче невинаги може да промени динамиката и характера на вътрешните структурни промени у нас, които да повишат конкурентоспособността на националната икономика. Българската икономика се нуждае от актуализиране на модела на международната си специализация с оглед на протичащите глобални промени в технологичен и организационен план, което означава осъвременяване на механизма, формите и инструментариума на формиране на актуална международна специализация, която да е в синхрон със съвременното международното разделение на труда.

---

¹ Разпределение на авторството: проф. д. ик. н. Таня Горчева – увод, първи параграф, подпараграф 3.2.; доц. д-р Здравко Любенов – подпараграф 2.3.; гл. ас. д-р Ивайло Петров – подпараграфи 2.1., 2.2. и 3.1.

Ключови думи: международно разделение на труда, международна конкурентоспособност, производствена и експортна специализация, производствена структура по нива на технологиите.

JEL: F12; F43; F62.

THE INTERNATIONAL PRODUCTION SPECIALIZATION AND THE PLACE OF THE BULGARIAN ECONOMY - TRENDS AND PERSPECTIVES

Prof. Tanya Gorcheva, DSc
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Head Assist. Prof. Ivaylo Petrov, PhD

Abstract

The international division of labor is a major factor in changing the international competitiveness of national economies, and as well an engine for changing the balance of economic power in the world. The dynamics of the movement of production factors causes a significant restructuring of trade flows and creates a new international economic specialization of world regions and individual economies, which implies a modern approach to analyzing the modern international division of labor. The international production and export specialization of the Bulgarian economy has been developing over the last twenty years under the influence of two significant processes - the transition to a market economy and integration into the EU - which have led to restructuring and development of new production potential. The changes in the model of international production and trade specialization of the Bulgarian economy are also influenced by other external factors and processes taking place in the international economy, which are objectively related to the process of globalization and its dynamic changes. However, the influence of external factors cannot always change the dynamics and nature of internal structural changes in our country, which could increase the competitiveness of the national economy. The Bulgarian economy needs to update the model of its international specialization according to the ongoing global technological and organizational changes, which means updating the mechanism, forms and tools of formation of current international specialization, which is in line with the modern international division of labor.

Keywords: international division of labor; international competitiveness; production and export specialization; production structure by levels of technology.

JEL: F12; F43; F62.

Увод

Съвременното производство и свързаната с него международна търговия се развиват под силното влияние на техническите и технологичните иновации и точно тези два фактора съдействат за промяна в съвременното международно разделение на труда и производствената специализация. Последните две обуславят както появата на все по-нови производствени технологии и организационни бизнес форми, така и нови производства в познатите отрасли и все по-нови отрасли в съвременните национални икономики. Икономиките, които отбелязват най-значимите промени в отрасловото реструктуриране, създават модерна производствена специализация, осигуряваща висока конкурентоспособност и подобряване на икономическото благосъстояние. **Интегралната цел** на настоящото изследване е да се очертаят структурните особености в световната икономика, обусловени от технологичните иновативни фактори, предизвикващи промяна в търговските потоци, които съдействат за промяна в съвременното международно разделение на труда. В този смисъл научното изследване е насочено към обобщаване на тенденциите и анализ на причините за промяна на международното разделение на труда, което обуславя съвременната специализация на националните икономики, с което се разкриват перспективите за бъдещото развитие. Така дефинирана, интегралната цел се **декомпозира** в следните **конкретни цели**:

- Извеждане на промените в производствената специализация на регионите и националните икономики в света и в ЕС вследствие на динамиката в съвременното международно разделение на труда;
- Очертаване на последиците от посоченото взаимодействие между международно разделение на труда и производствената/ експортна специализация на българската икономика.

В настоящото изследване определяме като **обект** съвременните изменения на международното разделение на труда и в частност мястото на българската икономика според нейната производствена структура и експортна конкурентоспособност, а за **предмет** – основните тенденции и перспективи, свързани с промените в производствената специализация. В подготвителната фаза на изследването се формулира следната **хипотеза**, а именно: Производствената и експортна специализация на българската икономика се обуславя от динамиката в съвременното международно раз-

деление на труда, определяща търговските потоци в международния стокообмен, от което пряко зависят тенденциите и перспективите за реструктуриране на българското производство.

Така очертана основната рамка за реализирането на изследването дава основание за дефиниране на основните задачи. Те са изведени в логична последователност и в резултат на дефинираните цели, но и в резултат на аспектите, които предполага формулираната теза, а именно:

- а) Изграждане на теоретична постановка и изясняване на понятийния апарат за изследването на съвременната международна производствена специализацията;
- б) Очертаване на съвременната картина на производствената специализация според характера и тенденциите в международния стокообмен в света;
- в) Разкриване на промените в моделите на бизнес и търговия вследствие от динамиката в разделението на труда и съвременната производствена специализация;
- г) Изследване на промените в търсенето и предлагането по отношение на международния стокообмен, обусловени от технологичните иновации и международната търговия като фактори на промяната, генерираща икономически растеж;
- д) Разкриване на съвременната производствена специализация на България, извеждайки основните тенденции и перспективи.

От методологична гледна точка темата за производствената и експортна специализация на българската икономика, формирана под въздействието на международното разделение на труда, може да се интерпретира, като се вземат под внимание следните **два подхода**:

- ✓ взаимодействието на международното разделение на труда с производствената/ експортна специализация на отделните национални икономики;
- ✓ последиците за българската икономика вследствие на протичащите промени в международния стокообмен и формираните съвременни търговски потоци.

Във връзка с това в рамките на изследователския замисъл проблемите на международното разделение на труда и мястото на българската икономика се разкриват две нива за анализиране:

- Общо теоретично ниво;
- Емпирично ниво.

Първото ниво на изследване включва проучване и анализ на общите тенденции в съвременното международно разделение на труда, на основата на което се формират сегашните търговски потоци в теоретичен план. На това ниво са използвани методиката и базата данни на Световната търговска организация (World Trade Statistical Review). Наред с това се систематизират класификации за високотехнологичните продукти, създадени от ОИСР

(Секторната класификация) и тази на Евростат, като се анализират техните предимства и недостатъци.

Второто ниво предполага разработване и прилагане на система от показатели за структура и динамика, позволяваща провеждането на сравнителен анализ чрез методика на United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), с която се проследява международната конкурентоспособност на конкретни видове производства с помощта на „Индекс на ефективността” (Competitive Industrial Performance Index 2020 - CIP) и която позволява провеждането на сравнителен анализ с цел открояване на съвременното състояние и възможните перспективи за развитие. Наред с това се прилага и Глобалният индекс за иновации 2020 (Cornell University, INSEAD, and WIPO, 2020), с чиято помощ по емпиричен път се установява, че технологиите и иновациите играят важна роля в диверсификацията на икономиката, а нивото на технологично развитие показва силна положителна връзка с обема на БВП.

Към момента българската икономика се нуждае от актуализиране на модела на международната си специализация с оглед на протичащите глобални промени в технологичен и организационен план, което означава осъвременяване на механизма, формите и инструментариума на формиране на актуална международна специализация, която да е в синхрон със съвременното международно разделение на труда. Показателно е, че в изследване на Световната банка България е разгледана като икономика, която има възможности и проблеми в международната си конкурентоспособност и се нуждае от развитието на по-добър капацитет за съвременна международна специализация. Така поставена, темата ясно показва актуалността на разработваната проблематика за международната производствена и търговска специализация.

1. Теоретични основи на международната специализация в съвременния бизнес

1.1. Теоретична постановка и понятиен апарат за изясняване на съвременната международна производствена специализация

По дефиниция международната производствена специализацията е процес, при който икономиката съсредоточава ресурси, потенциал и производствен опит в онези стопански дейности, които допринасят за общото икономическо развитие и благосъстояние, доказвайки висока производителност и ефективност. Така се създават сравнителни предимства в конкретни производства на националната икономика, които благоприятстват експорта на произведените при посочените обстоятелства стоки и услуги и определят конкурентоспособни позиции на местните производители на

международния пазар. Това означава, че икономиките, специализиращи се в производства, при които могат да постигнат най-ниската относителна цена, измерена по отношение на разходите за друг вид производство, където същите ресурси не биха се оползотворили така ефективно, могат да се включат успешно в международния стокообмен именно със стоки и услуги, произведени при посочените обстоятелства (Hiemenz, U., 1995). Все пак не бива да се забравя, че международната специализация е резултат не само от реструктуриране на ресурсите и предимствата във вътрешноотраслов и производствен план, но също така и плод на международната пазарната конкуренция и редица търговски критерии, обуславящи международния стокообмен и международната търговия в условията на либерализация, определяна по правилата на Световната търговска организация (СТО). От една страна, следва да се отчитат различията в нивата на цените на ресурсите за производството на конвенционални/традиционни стоки, давали сравнителни предимства за един предходен период, и на цените за ресурсите при иновационните производства, които откриват възможност за друг вид сравнителни предимства. От друга страна, под внимание трябва да се вземат всички разходи, свързани със създаването на адекватен научноизследователския потенциал и инвестициите за поддържането на самите иновационни производства (Starosta, G., 2011). Необходимостта от изследването на динамичните аспекти в международното разделение на труда и международната производствена специализация произтича от факта, че доходите от прилагането на капиталов ресурс нарастват по-бързо от доходите, свързани със заплатите на наеманата работна ръка. Наред с това в иновативните производства цената на труда нараства по-бързо от аналогичната цена в традиционните производства поради по-високата степен на образование, квалификация и компетентност. В резултат на двете очертаващи се тенденции се формират сравнителни предимства от факторната надареност с капиталови вложения и от факторната надареност с квалифицирана работна ръка, при което се наблюдава висока комплексна производителност (Fröbel, F.; Heinrichs, J; Kreye, O., 1981). Очертаната динамика води до постоянни структурни промени, на чиято основа икономиките развиват пазарни предимства, които при съвременните параметри на международния бизнес се превръщат в добри примери за международна производствена специализация.

С цел установяване на съвременната международна производствена специализация на националните икономики прилагаме методиката на United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), с която се проследява международната конкурентоспособност на конкретни видове производства. Според UNIDO се формират четири типа производствени дейности, с различна степен на генериране на добавена стойност (Hutchinson, F., 2004), а именно:

✓ Ресурсно базирани дейности, които се характеризират посредством опростено и трудоемко производство; ограничена конкурентоспособност; използване на традиционни и предимно добивни технологии.

✓ Нискотехнологични дейности, които се определят посредством широкомащабно индустриално производство; ограничена нужда от инвестиции в иновационни технологии; общодостъпни индустриални технологии; относителна конкурентоспособност според нивото на технологичното оборудване и обучен персонал.

✓ Среднотехнологични дейности, които се характеризират с висока степен на сложност в промишленото производство, с по-голямо разнообразие на стоки по качество и техническа сложност; по-висока производствена диверсификация, висока конкурентоспособност; сложни технологични съоръжения, изискващи определен научно-технически потенциал; образован и квалифициран персонал.

✓ Високотехнологични дейности, които се характеризират с уникалност на производството; комплексни, иновативни технологии; високи нива на научноизследователска и развойна дейност; сложна инфраструктура с висока степен на прецизност; много висока конкурентоспособност; висококвалифициран персонал с развити ключови компетентности.

По данни на ЮНКТАД (UNCTAD, 2018) производството на нискотехнологични продукти в света нараства средногодишно със 7%; на среднотехнологични продукти – с 9.7%, а на високотехнологични продукти – с 13.1%. Същевременно дялът на нискотехнологичните производствени дейности, локализиращи се в развиващите се икономики, възлиза на 34.5% от общия им обем в света, дялът на среднотехнологичните – на 15.3%, а дялът на високотехнологичните – на 27%. През 2014 г. дялът на добавена стойност на експортните стоки за развитите икономики възлиза на 89.5%, а на развиващите се – на 75.3%. Според анализаторите от ЮНКТАД (UNCTAD, 2018) посочените резултати показват, че значителна част от търговията между развитите и развиващите се икономики се извършва именно въз основа на създадените и функциониращи глобални вериги за създаване на стойност, в които се включват производители и инвеститори както от развитите, така и от развиващите се страни.

Според посочената методология нивото на конкурентоспособност на годишна база бива определяно на основата на „Индекс на ефективността“ (Competitive Industrial Performance Index 2020 - CIP), с чиято помощ се измерва способността на страните, конкурентно да произвеждат и изнасят индустриални стоки, което се счита за признак на производствена специализация. Износът се класифицира като произведен продукт, базиран на ресурси и производствени дейности, които са резултат от прилагането на средно развити и високи технологии. Структурата на износа е съобразена с характера и степента на обработка по посочените по-горе производствени групи, изведена като процент от общия обем на износа. Периодично United

Nations Industrial Development Organization (Competitive Industrial Performance Report 2020, UNIDO) провежда изследване с помощта на „Индекс на ефективността“ за измерване способността на отделните икономики в света конкурентно да произвеждат и изнасят индустриални стоки. Последното изследване е от 2020 г. Данните, по които се провежда изследването от страна на UNIDO, обхващат 152 икономики в света. Индексът се изготвя въз основа на информация в няколко основни направления, а именно:

➤ **Първото направление** хвърля светлина върху степента на развитие на националната икономика;

➤ **Второто направление** определя нивото на благосъстояние според показателите (при последното изследване през 2020 г. данните отразяват нивото от 2018 г.);

➤ **Третото направление** представя експортната насоченост на икономиката, като проследява синтетичния индекс „Индекс на добавена стойност от производството“ (Manufacturing Value Added Indexes), като под внимание се вземат: произведена добавена стойност на глава от населението (Manufacturing Value Added per Capita Index -MVApC); дялът на произведена добавена стойност в БВП (Share of Manufacturing Value Added in GDP Index - MVAsh) и дялът на средно- и високотехнологична продукция от общия обем на производството (Share of Medium and High-Tech Activities in Total Manufacturing Value);

➤ **Четвъртото направление** отчита промените, настъпили в структурата на производството и търговията на съответната икономика през последните десет години.

Възможността за използването на методиката на UNIDO за измерване способността на отделните икономики в света конкурентно да произвеждат при изследването на процеси, които описват пътя към постигане на нов тип международно разделение на труда в глобален план, който определя съвременната международна производствена специализация. Специфичното за посочената методика е, че тя позволява разкриването на съвременните тенденции по отношение на технологичния напредък и нарастващото влияние на пазарната конкуренция. Посочените две факторни влияния допринасят за промяна в организационното реструктуриране на съвременното производство и търговия, при което се откроява както производствената структура на отделните икономики, така и динамиката на тяхното реструктуриране при промяна на вида на технологичните процеси, внедрявани в структуроопределящите отрасли на тези икономики.

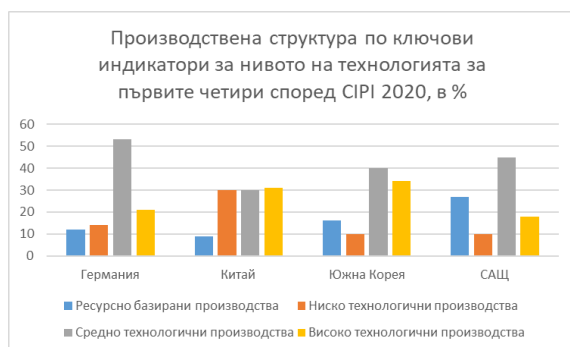
1.2. Картина на международното разделение на труда и на производствената специализация в света

Значението на международната търговия пряко се свързва с процесите на формиране на производствената специализация. Както вече стана ясно, международната търговия стимулира икономическия растеж и съдейства за повишаване на благосъстоянието на участващите икономики, а пазарната конкуренция е пречистващият механизъм за това, кое производство е достатъчно ефективно и ефикасно, за да продължи да се осъществява и развива. Взаимодействието между производствената специализация и международната търговия се разкрива в следните основни направления (Панушев, Е.; И. Христова-Балканска; Т. Хубенова-Делисивкова; Е. Маринов; Ю. Стефанова, 2021):

- На първо място, тя предизвиква оптимално разпределение на факторите на производството сред фирмите и отраслите, което води до по-висока ефективност и ефикасност, което има особено важно значение за малките по мащаб отворени икономики. Същевременно като повишава конкурентния натиск, търговията стимулира иновациите.
- На второ място, международната търговия отваря широко вратите за конкурентоспособните производители, независимо от тяхната национална принадлежност, като разкрива възможност за осъществяване на икономия от мащаба и технологични преливания, които подпомагат икономическия растеж отвъд ограниченията на националния пазар.
- На трето място, търговията позволява на националните икономики да развиват производствена структура, но и да създават компетенции като съществена характеристика на човешкия капитал, които водят до иновации. Производствената специализация се реализира на основата на сравнителни предимства, а това води до по-бързо увеличаваща се производителност и просперитет според нивото на конкурентоспособност.

На основата на описаната обща картина и разкритите тенденции в развитието на производствената специализация и на международния стокообмен в света прилагаме методологията, възприета от UNIDO, като начин за установяване нивото на конкурентоспособност, която е признак на производствена специализация. Както беше подчертано по-горе, то се определя на основата на „Индекс на ефективността“ (Competitive Industrial Performance Index 2020 - CIP), с чиято помощ се измерва способността на страните да произвеждат и изнасят индустриални стоки конкурентно, което се счита за признак на производствена специализация (Competitive Industrial Performance Report 2020, UNIDO). За тази цел се фокусираме върху две групи икономики, които, както вече беше посочено, имат най-голям дял в

световния стокообмен, а именно: икономики от групата на високо развитите и икономики от групата на бързоразвиващите се (Фигури 1 и 2).

Фигура 1.

Съставено по данни на: *Competitive Industrial Performance Report 2020*, UNIDO <https://www.unido.org/news/unidos-competitive-industrial-performance-index-2020-country-profiles-published>

Фигура 2.

Съставено по данни на: *Competitive Industrial Performance Report 2020*, UNIDO <https://www.unido.org/news/unidos-competitive-industrial-performance-index-2020-country-profiles-published>

Идеята е да се установи има ли и каква е разликата в производствената структура на икономиките от посочените групи, с което да се очертае профилът на производствената специализация.

Икономиките, които оглавяват класацията на UNIDO по *Competitive Industrial Performance Index 2020*, са от групата на високоразвитите, а именно, подредени по техния ранг, това са Германия, Китай, Ю. Корея и САЩ. Както се вижда от Фигура 1, в групата на високо развитите наблюдавани икономики среднотехнологичните производствени дейности имат водещо значение, като този дял е най-висок в производството на Германия (над 50%), докато в производството на Китай и трите вида дейности – нискотехнологични дейности, среднотехнологични дейности, високотехнологични дейности – заемат почти еднакъв дял (от по 30%). Както може да се очаква, ресурснобазираните дейности заемат ограничен дял в националното индустриално производство на посочените икономики (между 8 и 15%) с изключение на САЩ, където тези дейности заемат 27% от националното индустриално производство.

В групата на бързоразвиващите се наблюдавани икономики (Фигура икономика на Русия (65%) и на Бразилия (48%). На второ място по значимост попадат среднотехнологичните дейности, като в случая на Ю. Африка техният дял възлиза на 43% и тя заема водеща позиция сред останалите икономики от групата. Делът на високотехнологични дейности е ограничен в рамките до 10% от производството на наблюдаваните в групата икономики.

В обобщение на приведените факти и проведения анализ се налагат следните изводи:

- Резултатите от измерването на разликата в производствената структура на икономиките от двете групи (високоразвити и бързоразвиващи се), с което се очертава профилът на производствената им специализация според възприетия „Индекс на ефективността“ съвпадат изцяло с данните на СТО за състоянието на производствената специализация според характера и тенденциите в международния стокообмен в света, а именно, че високоразвитите и бързоразвиващите се икономики имат водеща роля както във формирането на обема и направленията на съвременните търговски потоци в света, така и по отношение налагането на такава структура на индустриалната производствена структура, при която среднотехнологичните производствени дейности имат доминиращо значение.
- Безспорно високоразвитите икономики влизат в ролята на „новатори“ по отношение на средно- и високотехнологичните и производствени дейности. С това те се оформят като лидери, но и същевременно законодатели на съвременното икономическо развитие. И все пак в случая на Германия се установява, че формиралата се производствена структура, базирана на доминирането на среднотехнологичните производствени дейности, се оказва оптимална за постигане на водеща позиция в международната търговия и по-специално при формирането на успешна експортно ориентирана икономика.
- Не бива да се пренебрегва значението на ресурснобазираните дейности, които имат водещо значение за националната икономика на наблюдаваните бързоразвиващи се икономики, тъй като те формират експортния им профил на световни доставчици. Във връзка с това обаче следва да се отбележи, че тези икономики биха развивали добивните промишлени дейности все по-ефикасно, в случай че те прилагат иновативни и високотехнологични средства.

2. Променящите се модели в международната търговия

2.1. Промени в търсенето и предлагането по отношение на международния стокообмен

Международната търговия се намира в състояние на постоянна промяна, но някои тенденции от началото на 21-ви век сигнализират за предстояща значителна трансформация. Индикациите за промени се забелязват както в търсенето, така и в предлагането: нивата на отвореност на търговията и международното движение на хора показват намаляващ тренд не

само след избухването на пандемията от COVID-19, но и още при световната финансова криза от 2007–2008 г.

От страна на търсенето, в отговор на финансовата криза, се увеличи протекционизмът както по отношение на търговията и инвестициите, така и по отношение на движението на хората. Проучване сред бизнес лидерите в страните от Г-20 оценява, че разпространението на нетарифните бариери е нараснало със 7,9% от 2008 г., и че ограниченията на правилата и разпоредбите за ПЧИ са се увеличили с около 11,6% за същия период. Защитните мерки бяха приложени не чрез директни корекции на тарифните ставки, тъй като това би причинило проблеми с правилата на СТО, а чрез изменения в условията за внос като нетарифни бариери и правила за преки чуждестранни инвестиции (World Economic Forum, 2020).

Сред макрофакторите, които ще оформят бъдещето на международната търговия, са нарастващата роля на Азия и промените в моделите на потребление. Някои от тях са по-постепенни, като например осведомеността и предпочитанията към екологично чисти продукти в световен мащаб, нарастващата популярност на електрическите превозни средства или използването на вносни продукти от средната класа в Китай. Докато производителността и заплатите там се покачват, Китай ще остане най-големият износител в света поне до 2030 г. При точната политика и условия Индия може да я изпревари до 2050 г., а САЩ пък да се придвижи от второ на трето място (Salmon, 2014). Други фактори действат по-бързо и принудително, напр. промените в поведението на потребителите поради кризата с COVID-19, включващи широк спектър от ежедневни дейности като пътувания и свободно време, пазаруване на хранителни стоки, упражнения и социализиране.

От страна на предлагането държавите продължават да се ориентират към двустранни и регионални споразумения за свободна търговия поради премахването на търговските бариери. Пример за това е създаденото през 2018 година Всеобхватно и прогресивно споразумение за транстихокеанско партньорство (СРТПР), което с 11-те си страни – членки към 2021 година представлява над 14% от световната търговия (Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade, 2021), а заявката за членство през септември същата година на Китай още повече ще увеличи значението и влиянието му.

Изброените фактори често предизвикват смущения във веригите на доставки и карат компаниите, критично да преоценят своите решения за разположение на структурите си и да преминат от офшорно производство към разработване на стратегии за т.нар. ниършоринг (nearshoring) – преместване на производствените дейности в държава, разположена в родния регион на фирмата, или към бакшоринг (back-shoring) – връщане на производството в родната страна, за да се доближат до пазарите си. Например в допълнение към директния износ от Япония, Nissan започна да създава

фабрики в Индия, Бразилия и Мексико с обща верига на снабдяване. Компаниите от Западна Европа и САЩ най-често участват в преместването на производството си, новите държави – членки на ЕС от Източна Европа се очертават като най-атрактивния регион както за офшоринг, така и за ниършоринг (Johansson & Olhager, 2018).

Тъй като и двете възможности са стратегически бизнес решения, несъмнено преместването на производството в близост до родната страна или обратно в нея са свързани. Те се ръководят от много фактори и условия, които определят оптималното място за производство, като валутни курсове, относителна ценова конкурентоспособност между регионите, транспортни разходи и промени на пазара. Проблемът е, че както за инвестиращата страна, така и за приемащата страна много от тези фактори се оказват кратковременни и рискови и принуждават фирмите да избират между бързите резултати и печалба, или бавните, но стабилни бъдещи приходи.

Една обща характеристика на световната икономика е увеличаващата се пазарна концентрация, особено в развитите икономики. Наблюдава се фрагментация на производствените вериги и специализация на държавите с големи различия в производителността и рентабилността между най-добрите компании и всички останали във всеки един сектор (World Economic Forum, 2020).

Услугите станаха важни за икономиките на западните страни чрез процес на деиндустриализация на определени сектори. От една страна, това доведе до специализация в дейности с по-висока добавена стойност в областта на изследванията, проектирането, маркетинга, логистиката и търговията на дребно, но и до загуба на местни работни места и увеличаване на безработицата в замяна на откриване на работни места в по-слабо развити страни с по-ниски заплати и по-малко строги регулации, но с добре образовано население (Pérez-Sánchez, Velasco-Fernández, & Giampietro, 2021). Променящите се глобални производствени вериги и мрежи възлагат специфични функции на всяка географска единица и създават ново разделение на труда, в което не само държавите, но и пограничните региони и областите в рамките на държавите се конкурират за индустриите с по-висока добавена стойност, които позволяват използването на техните трудоемки услуги, като задържат и същевременно привличат повече ресурси (хора, финанси, инфраструктурни проекти).

Кризата с COVID-19 показва на страните, че зависимостта от основните производствени процеси извън техните граници може да бъде фатален риск. Напрежението около разработването, производството и навременното снабдяване с медицински аксесоари, оборудване и ваксини показва реалност, при която някои външни икономически дейности в ЕС и САЩ не биха могли да се интернализират достатъчно бързо или това интернализиране би ги преместило от целите за устойчивост, които вече са си поставили.

2.2. Технологичните иновации и международната търговия като фактори на промяната, генерираща икономически растеж

Теориите свързват икономическия растеж с много фактори – от ранните възгледи за наличието на благородни метали и монети (ранен меркантилизъм), количеството произведени стоки и търговския излишък (късен меркантилизъм), класическото подобрене на плодородието на земята и разделението на труда. През по-голямата част от човешката история разпространението на иновациите е възпрепятствано от големите разстояния и/или културните и обществените догми. От периода на Великите географски открития и последвалите вълни от технологични промени някои страни в Западна Европа, Северна Америка и Азия продължават напред и се превръщат в „ядрото“ на прогреса, докато останалият свят остава в „периферията“. Освен това всяка вълна на напредък води до увеличаване на неравенството между страните по отношение на достъпа до продукти, социални услуги и обществени блага и инфраструктура като образование, здравеопазване, водоснабдяване, електрификация (вж. Фигура 3) (UNCTAD, Technology and Innovation Report, 2021).

Фигура 3. Технологични промени и неравенство през вековете
Източник: UNCTAD, Technology and Innovation Report, 2021, p. 3.

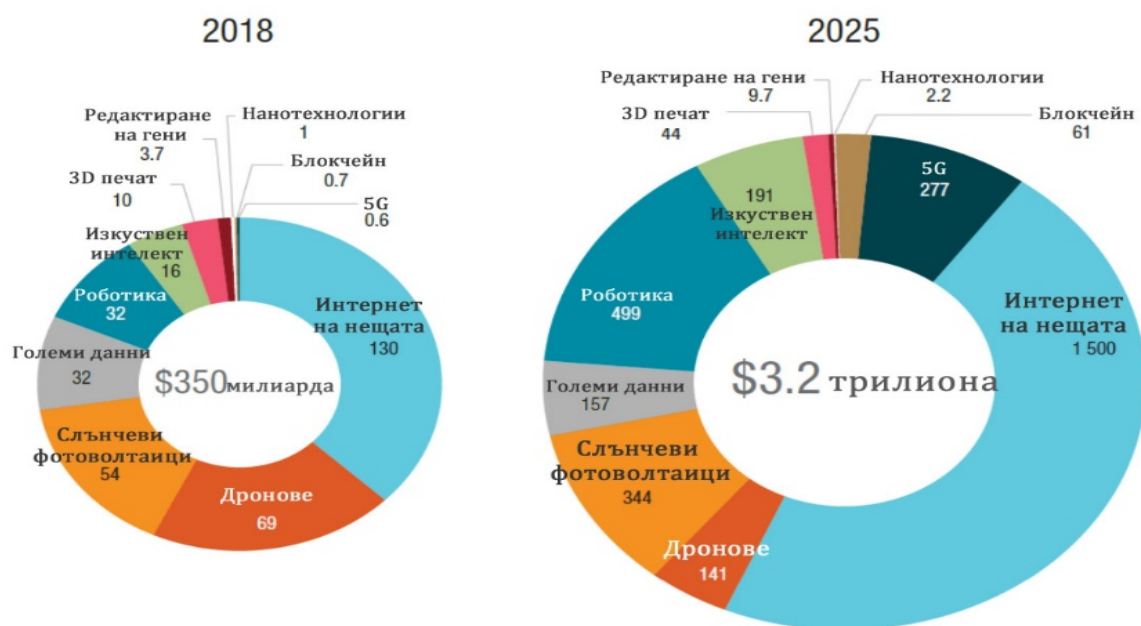
Продуктовата специализация на дадена страна често се подразбира от нейните природни ресурси, физически и човешки капитал (а напоследък и от участието ѝ в двустранни и регионални търговски споразумения). Днес сред двигателите за растеж са широко приети технологиите и нивото на иновации, които определят до голяма степен това, което държавите могат да произведат и търгуват на международните пазари. За страните от „периферията“ ключова пречка пред растежа е т.нар. „стокова зависимост“ –

свързана с проблеми като доходите и макроикономическата нестабилност, ниското човешко развитие, недиверсифицираната икономика, лошото политическо управление, Холандска болест, силно излагане на сътресения като COVID-19 и изменението на климата. Според неотдавнашен доклад на UNCTAD (UNCTAD, Commodities and Development Report, 2021) една страна е стоково зависима, когато получава поне 60% от своите приходи от износа на стоки. По всяко време всяка страна може да бъде в едно от следните три състояния: стоково независима, стоково зависима или силно стоково зависима.

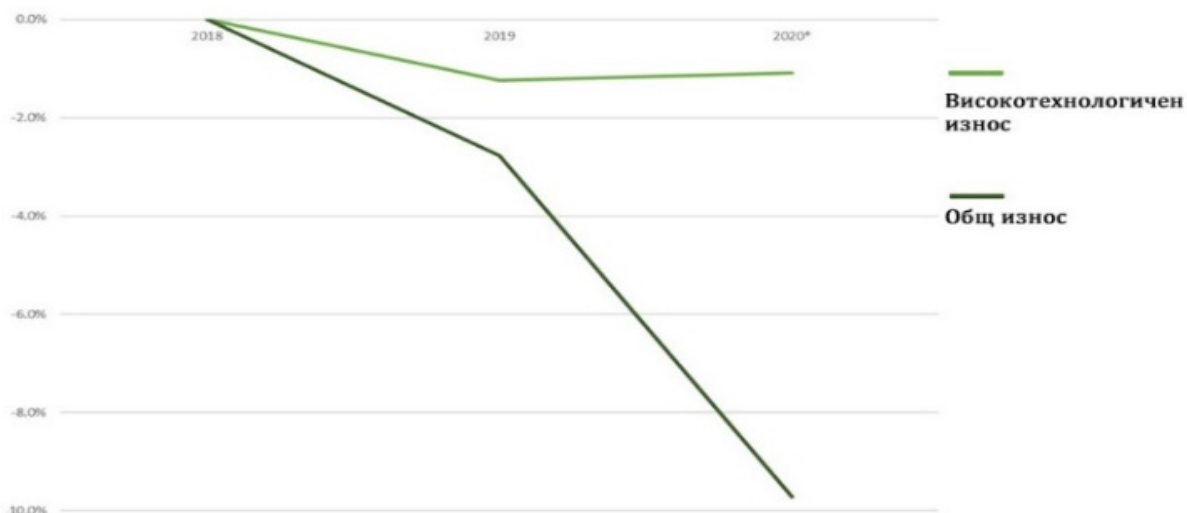
Данните в доклада на UNCTAD обхващат 206 държави и територии от 1995 до 2018 г. и показват, че средно половината държави и територии са в състояние, което не зависи от стоки. Проблемът тук е, че около две трети (64%) от развиващите се страни са били в стокова зависимост през 2018–2019 г., в сравнение с 13% за развитите страни, а повечето развити страни остават в състояние на стокова независимост. Що се отнася до средната стоково зависима държава, ще са ѝ необходими 190 години, за да се намали наполовина разликата между сегашния ѝ дял на стоките в общия износ на стоки в сравнение с този на страна, за която износет не е силно стоково зависим. Изводът е, че много малко страни изглежда преодоляват стоковата зависимост и този резултат се запазва валиден във времето.

В този контекст технологичните промени могат да се случат чрез различни канали за иновации: създаване на нови продукти и услуги или промяна на производствените методи. За повечето страни е по-лесно и по-малко рисково да придобият и възприемат налични чуждестранни технологии, но за някои специфични продукти инвестирането на време в разработването на напреднали технологии може да се изплати много в бъдеще. Така наречените гранични технологии (изкуствен интелект (AI), Интернет на нещата (IoT), големи данни, блокчейн, 5G, 3D печат, роботика, дроне, редактиране на гени, нанотехнологии и слънчеви фотоволтаици) вече представляват пазар от 350 милиарда долара, а до 2025 г. той може да нарасне до над 3,2 трилиона долара – за сравнение със 102 милиарда долара е сегашният глобален пазар за лаптопи и 522 милиарда долара за смартфони (вж. Фигура 4) (UNCTAD, Technology and Innovation Report, 2021).

Фигура 4. Глобалният пазар за гранични технологии
 Източник: UNCTAD, *Technology and Innovation Report*, 2021, p. 18.

Пандемията от корона вирус забави световната икономика – общата търговия със стоки спадна от 18,9 трилиона долара през 2019 г. до 17,1 трилиона долара през 2020 г., което е намаление с 9,2%, особено силно усетено в транспортния и строителния сектор (Miller & Wunsch-Vincent, 2021). Изчисленията показват, че търговията с високотехнологични стоки превъзхожда останалия износ през 2020 г. благодарение на бум в комуникациите, изчислителната техника, оборудването за обработка и съхранение на данни, а тази тенденция продължава и в началото на 2021 г. (вж. Фигура 5).

Фигура 5. Общият световен износ и високотехнологичен износ, годишна процентна промяна в стойността в щатски долари
 Източник: (Miller & Wunsch-Vincent, 2021).

През 2014 г. HSBC прогнозира, че високотехнологичните стоки ще доведат до ръст на търговията през следващите 15 години, надминавайки темповете на растеж на износа на други стоки, така че стойността на високотехнологичния износ ще представлява 25% от стоките, търгувани през 2030 г. – увеличение повече от три пъти в сравнение с 2013 г. (HSBC, 2014).

Четири години по-късно Световната банка изчислява, че общият износ на високотехнологични продукти през 2018 г. е 2,925 трилиона долара, или 20,5% от целия произведен износ (World Bank Group). Данните показват +/- 2% колебания в дела на произведените стоки за 2008-2018 г., но постоянен ръст в обема. В този контекст съвременното световно стопанство се характеризира с бързата дигитализация на услугите, нарастващата автоматизация на производството, международните доставки и ИТ сектора, но и със силна концентрация на иновациите. Специалното издание на Доклада за глобалната конкурентоспособност на Световния икономически форум за 2020 г. посочва, че само шепя държави генерират по-голямата част от новите изобретения, подкрепени от няколко по-малки или регионални новатори (World Economic Forum, 2020). За последните 20 години едва пет държави формират над 70% от глобалната патентна дейност, а първите 10 държави генерират над 85% от световните патенти. Данните за разпределение на иновациите показват и други големи разделения - иновационната дейност се осъществява предимно в метрополиите, както и основно от мултинационални компании.

С други думи все повече се увеличават разликите в иновациите между развитите и нововъзникващите страни, от една страна; между градските и селските райони в страните, от друга страна; и между топ-компани и останалите фирми.

2.3. Отражения на променящите се модели на глобалната търговия, вследствие от разделението на труда и специализацията, на фирмено равнище

Моделът на международна търговия в течение на времето се развива, което се отразява и на *микроравнище*. Ръстът във фирмата, ръководен от нарастването на износа вследствие от специализацията и конкурентните предимства, е стратегия за развитие, насочена към увеличаване на производствения капацитет чрез фокусиране върху външните пазари. Това е част от консенсуса сред икономистите относно ползите от икономическата отвореност, установена през 80^{-те} години на XX век.

Съвременната теория на международната търговия позволява извеждането на няколко източника на ползи от нея на фирмено равнище в допълнение към традиционните сравнителни предимства вследствие от разделението на труда и специализацията.

Първият източник не е нов и се отнася до ползите от увеличеното разнообразие от продукти. Специализацията на практика създава вариант на монополистична конкуренция, която се нарушава от включването на нови производители и е в полза на потребителите.

Хетерогенният модел на фирмата (приема се, че фирмите имат различни разходи за производството) позволява допълнителни печалби от международната търговия поради наличието на специализация, водеща до намаляване на разходите, а фирмите с най-ниска ефективност фалират.

Вторият също идва от модела на монополистичната конкуренция, но за разлика от моделите от първо поколение (до края на ХХ в.), при които са налице хомогенни фирми, моделът на монополистична конкуренция от второ поколение извежда на преден план различията в нивата на производителност между фирмите. Конкурирането се осъществява на основата на предимства, дължащи се на въвеждането на съвременни информационни и комуникационни технологии.

Международната търговия също може да доведе до печалби чрез процеса на използването на конкурентните предимства вследствие на специализацията, при което фирмите с по-висока производителност разширяват производството си чрез износ, докато фирмите с по-ниска производителност прекратяват дейността си.

Третият възниква, когато конкуренцията между фирми в различни страни ги кара да намалят надценките, които те начисляват. Ако има само една монополистична местна фирма, тогава намаляването на надценките води до печалби на потребителите и намаляване на изкривяването на монопола. В ситуация на монополистична конкуренция, обаче, цялото намаляване на потребителските цени потенциално се превръща в социална печалба – за потребителите.

Фигура 6. Аргументи за включване в глобалната търговия
Изготвена по Palley, T., 2012.

Обобщено, международната търговия позволява източниците на печалби от търговията да надхвърлят конвенционалните сравнителни предимства, включително печалби от: *увеличаване на разнообразието; по-висока производителност и по-ниски надценки.*

Melitz (Melitz, M. , 2003) илюстрира, че износителите израстват по-бързо, по-продуктивни са и имат по-високи умения и капиталов интензитет вследствие на специализацията, т.е. фирмите, ангажирани в международната търговия, показват по-добри резултати от фирмите, работещи единствено на вътрешния пазар. Andersson et. al. (Andersson M., H. Löf, S. Johansson) достигат до извода, че ползите от нарастването на производителността се увеличават съответно при разширяване броя на пазарите и на търгуваните продукти. Задълбочаването на ангажираността с международното разделение на труда и максималното използване на производствени ресурси, вследствие на специализацията, позволява пренасянето на знанията между пазарите, което допълнително повишава производителността и успеха зад граница.

Налице са три основни аргумента за промените в глобалната търговия, влияещи върху разделения на труда и специализацията, илюстрирани на Фигура 6 (Palley, T., 2012). *Първият* се базира на теорията на сравнителните предимства на Хекшър-Олин-Самуелсън, според която може да се постигне печалба от търговията между икономики с различна надареност на капитал, труд и производителност, изразена чрез внедрени иновации. *Вторият* се отнася до осъзнаването на макроравнище на ползите от международната търговия, дължащи се на специализацията. *Третият* е ползата от отвореността за растежа на фирмата. Международната търговия насърчава разпространението и бързото въвеждане на новите технологии и преливането на знания между страните, водещо за по-бърз растеж на производителността и печалбата.

Тези аргументи за ползите от международната търговия и икономическата отвореност на държавите изиграха важна роля в *задвижването на международната икономическа интеграция* на всички равнища: микро и макро. Това е така, защото те *съвпадат с икономическите интереси на големите корпорации*, които искат да установят нова глобална икономическа структура, която е известна под названието *глобализация*.

Международната търговия и показателите за сравнително предимство, обикновено, са *изкривени от търговски или други политически фактори*. Те могат да увеличат изкуствено износа чрез експортни субсидии или да защитят вътрешното производство, като използват тарифи и нетарифни търговски мерки. Налага се изводът, че глобализацията допринася за диверсифицирането на стопанските дейности и производства, развивани от отделните икономики, и че въпреки оформената си специализация никоя страна или регион не може да действа като единствен локомотив, допринасящ за глобалния растеж. Диверсифицираната глобална

икономика изисква, всички региони да се обединят в стремежа си да синхронизират действията си, което ще се отрази положително на всички участници в тези процеси.

3. Променящите се модели на международна търговия и мястото на България в тях

3.1. Предизвикателствата пред българската икономика и нейното място в света на променящите се модели

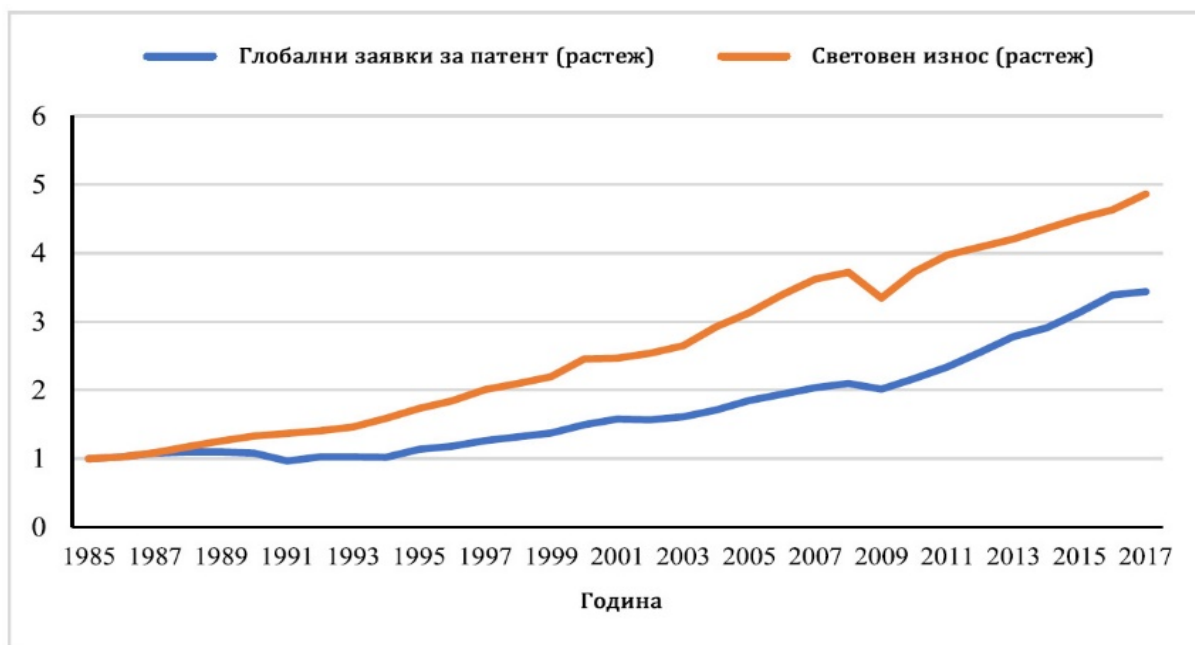
През последните тридесет години азиатските икономики се превърнаха в основни играчи на световния пазар за високотехнологични стоки, начело с Китай, където делът на хай-тек износа се увеличи от 6% през 2000 г. на 37% през 2013 г., изпреварвайки ЕС, САЩ и Япония, за да станат най-големия износител на високотехнологични стоки в света (HSBC, 2014) (вж. Таблица 1). Тази тенденция е видна и в други развиващи се икономики, отразявайки засилената интернационализация на веригите за доставки, аутсорсинга и бързото разширяване на технологичните компетенции. Много страни от различни групи са успели да спечелят от технологичното си развитие. България също се изкачва в класацията от 50-то до 43-то място на високотехнологичния износ на стойност 2.099 милиарда долара през 2019 г. Проучване на D. Geng и R. Kali (Geng & Kali, 2021) показва емпирично релацията международна търговия – иновации поне от 1980-те години (вж. Фигура 7). Данните показват развитието на световните заявки за патенти и световния износ на стоки и услуги – и двете променливи се увеличават постоянно с течение на времето, което предполага едновременно разширяване на световната търговия и иновациите. Както авторите заявяват: „Въпреки че тази релация не означава непременно причинно-следствена връзка, също е трудно да се твърди, че международната търговия не допринася за скока в глобалните иновации“ (Geng & Kali, 2021). Глобалният индекс за иновации 2020 (Cornell University, INSEAD, and WIPO, 2020) показва, че икономиките с най-добри резултати са почти изключително от групата с високи доходи, с големи разлики както в самите показатели за иновации, така и между държавите от групите с висок, среден и нисък доход.

Таблица 1

Износ на високотехнологични продукти в текущи цени
(в милиони щатски долара)

Място	Държава	2019 г.	Място	Държава	2015 г.	Място	Държава	2010 г.
1	Китай	\$715 843	1	Китай	\$652 237	1	Китай	\$474 521
2	Хонг Конг	\$322 038	2	Германия	\$199 797	2	Германия	\$180 522
3	Германия	\$208 677	3	САЩ	\$178 349	3	САЩ	\$168 939
4	САЩ	\$156 074	4	Ю. Корея	\$147 118	4	Ю. Корея	\$132 079
5	Ю. Корея	\$153 561	5	Сингапур	\$139 341	5	Сингапур	\$131 971
6	Сингапур	\$150 958	6	Франция	\$110 206	6	Япония	\$130 195
7	Франция	\$120 896	7	Япония	\$98 537	7	Франция	\$106 441
8	Япония	\$104 042	8	Великобритания	\$75 619	8	Нидерландия	\$77 648
9	Виетнам	\$90 436	9	Нидерландия	\$69 866	9	Великобритания	\$67 432
10	Нидерландия	\$87 120	10	Малайзия	\$64 474	10	Малайзия	\$65 679
-	-	-	-	-	-	-	-	-
43	България	\$2 099 47	47	България	\$1 185 50		България	\$854

Източник: (Кноета.com, 2021)

Фигура 7. Глобални иновации и търговия: 1985–2017

Източник: [Geng, D., Kali, R., 2020, стр. 24].

Някои от основните проблеми на изоставащите икономики са по-ниските нива на инвестиции в образованието, науката и технологиите, слабите отношения между изследователските центрове и бизнеса, входящият поток от ноу-хау, недостиг или ограничен достъп до финансови ресурси, ограничено използване на обекти на интелектуална собственост.

Освен Китай на 14-то място, единствените други страни със средни доходи, близки до първите 25 в Глобалния индекс на иновациите, са Малайзия (33-та) и България (37-ма) и те задържат първите три позиции от 2016 г. насам (вж. Таблица 3). България показва високи резултати в иновациите в своята група през четири от последните 5 години (2020, 2018, 2017, 2015).

Таблица 2

Трите най-добри иновационни икономики по групи доходи

Икономики с високи доходи (общо 49) <i>Място в групата / Място в класацията</i>	Икономики със средно-високи доходи (общо 37) <i>Място в групата / Място в класацията</i>	Икономики със средно-ниски доходи (общо 29) <i>Място в групата / Място в класацията</i>	Икономики с ниски доходи (общо 16) <i>Място в групата / Място в класацията</i>
1. Швейцария (1)	1. Китай (14)	1. Виетнам (42)	1. Танзания (88)
2. Швеция (2)	2. Малайзия (33)	2. Украйна (45)	2. Руанда (91)
3. САЩ (3)	3. България (37)	3. Индия (48)	3. Непал (95)

Източник: (Cornell University, INSEAD, and WIPO, 2020, p. 5).

България премина през бурна икономическа трансформация през последните три десетилетия. Тя се промени от силно централизирана планова икономика в отворена, пазарно базирана страна. 1990-те години бяха десетилетие на бавно икономическо реструктуриране и растеж, висока задлъжнялост и загуба на спестявания. 2000-те години бяха десетилетие на висок икономически растеж и подобрен жизнен стандарт, насърчен от процеса на преговори и присъединяването към Европейския съюз през 2007 г. Финансовата криза през 2007–2008 г. и периодите на политическа нестабилност отмениха някои от тези печалби.

През 2021 г. Световната банка класифицира България като държава със средно висок доход с икономика, управлявана от строителството, добивната промишленост, услугите и селското стопанство, добре образована работна сила, но страната все още е най-бедната нация в Европейския съюз по отношение на лични доходи. Сред предизвикателствата, пред които е изправена, са корупцията и организираната престъпност, затварянето на разликата в производителността с останалата част от ЕС, преходът към по-зелена икономика, оптималното използване на фондовете на ЕС (The World Bank, 2021).

Пандемията от COVID-19 забави външната миграция на работна ръка и в същото време прогони много българи обратно в страната от съображения за безопасност. С постепенното премахване на ограничителните мерки за пътуване и работа в чужбина и тъй като България има отворена икономика, която исторически е демонстрирала периоди на силен растеж, трябва да се реши важен вътрешен проблем: кой е най-добрият начин за възстановяване на икономиката предвид промяната в сегашните модели на световната търговия. За България иновациите могат да бъдат ключът към успешна промяна.

3.2. Съвременната производствена специализация на България и нейните перспективи

В последното издание на Доклада за глобалната конкурентоспособност на Световния икономически форум България (The Global Competitiveness Index 4.0 2019 Rankings) е класирана на 49-то място – с две позиции по-нагоре в класацията в сравнение с предишния доклад от 2018 г. Подобрената конкурентоспособност на страната ни е резултат от комплексното действие на сферите, които се използват за оценка на Глобалния индекс за конкурентоспособност. По технологична готовност България се придвижва 8 места напред и заема 44-та позиция. Отбелязва се добър резултат за достъп до скоростен интернет, достъп до ширококолов интернет и брой на интернет потребителите. Но по индекс висше образование и обучение (69-та позиция, 6 места назад) и пазар на труда (61-ва позиция, 12 места назад) губим позиции. Много слабо се представя страната и по индексите иновации (2.97) и институции (3.38) от максимална допустима стойност 7 точки.

Проследявайки секторната специализация на нашата икономика, се установява, че след встъпването на България в ЕС водещо значение придобива секторът на услугите, на когото се падат 64% от БВП на страната, следван от индустрията, на която се падат 25% от БВП. При това най-голямо значение се пада на добивната и преработващата промишленост, производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия, водоснабдяване, управление на отпадъци и рекултивирание на местно ниво. Водеща роля в индустрията играе преработващата промишленост, където се създава почти 80% от произведената продукция. На аграрния сектор се падат около 5% от БВП, а на строителството – 6% (Иновационна стратегия 2014–2020).

През периода 2000–2016 г. износьт от България към останалата част от света е нараснал в стойностно изражение с 19% и само за периода 2019–2020 г. регистрира спад от 5%. Актуалните данни за износа на нашата икономика показват, че 65.8% от стойността на износа се пада на следните основни търговски партньори на България: Германия (16% от общата сума), Румъния (9.2%), Италия (6.9%), Гърция (6.7%), Турция (6.4%), Франция

(3.9%), Белгия (3.4%), Китай (3,3%), Холандия (2.6%), Полша (2.5%), Испания (2.4%) и Великобритания (2.4%). От данните става ясно, че 77.8% от стойността на износа от България е насочен към други европейски страни, докато само 15.6% са насочени към Азия. Силно ограничен е и износът към Африка (3.4%), Северна Америка (2.6%), Латинска Америка (0.4%), след това Океания, водена от Австралия (0.2%).

В структурно отношение дяловото участие на основните групи стоки, според Хармонизираната тарифна система (HTS), от износната листа на България за 2020 г. описва следната картина: Електрически машини, оборудване (11% от общия износ); Мед (8.7%); Машини, включително компютри (8.4%); Минерални горива, включително нефт (4.5%); Зърнени култури (4.2%); Превозни средства (3.8%); Фармацевтични продукти (3.6%); Пластмаси, пластмасови изделия (3.4%); Руди, шлака, пепел (3.2%); Мебели, сглобяеми сгради (2.5%). Посочените десет стокови групи формират 53.2% от общата стойност на българския износ към света. Износът на мед в стойностно изражение, като минерал с първична обработка, нараства най-бързо, като за периода 2019–2020 г. е нараснал с 15.9%, следван от износа на руди, шлака и пепел, който нараства за същия период с 11.8% (Workman, D., 2020).

Към средно- и високотехнологичните производствени дейности в България се отнасят: производството на фармацевтични продукти, компютърната и комуникационната техника, машини и оборудване и производството на метални изделия. При това се отбелязва тясна обвързаност на материалното производство с редица нематериални дейности, което води до комплексно увеличаване на добавената стойност за крайния продукт. Според иновационната стратегия. (Иновационна стратегия 2014–2020 г.) в рамките на високотехнологичните услуги се открояват тези в областта на информационни технологии (58%), далекосъобщения (52%), информационни услуги (51%). Делът на добавената стойност при предоставянето на наукоемки пазарни услуги е най-голям при юридическите и счетоводните услуги (61%), а при по-малко наукоемките пазарни услуги, предимно тези в търговията, делът се колебае между 43–49%. От гледна точка на технологичната интензивност на производствените дейности заетостта е концентрирана в среднониско и нискотехнологични дейности (82%), както и в предоставянето на по-малко наукоемки услуги (81%), т.е. във високотехнологичните сектори на производството и предоставянето на услуги са ангажирани 18–19% от заетите в сектора на производството и услугите.

При изготвянето на документа „Иновационна стратегия за интелигентна специализация 2014–2020 г.“ Министерският съвет залага на **сравнителните конкурентни предимства, както и на** производствената и експортната специализация на българските производства, които са изведени с помощта на методологията на Баласа. В аналитичната част на този документ се посочва, че има наличие на сравнителни конкурентни предимства за 85 продуктови групи, които обхващат 79.5% от българския износ

през първия период на членство на България в ЕС (2007–2014 г.)² Делът на **високотехнологичния износ** през периода е възлизал средно на 5.6%, което се дължи в равна степен на производството на компютърна и комуникационна техника, електронни и оптични продукти и производството на лекарствени вещества и продукти. Следва да се отбележи, че през посочения период преобладава износът на **средно- и нискотехнологични продукти** (с дял от 71%). От гледна точка на продуктовата структура в тази стокова група попадат едножични влакна от пластмаса, метални соли, машини за произвеждане на енергия, торове, електрически кабели и изолирани проводници, машини за селско и горско стопанство, битови електроуреди, лагери, печатни платки, резистори, апарати за управление и разпределение на електрическа енергия, велосипеди, парфюмерия, козметика и етерични масла, подемно-транспортни машини, електрически трансформатори, помпи от групата на средно високотехнологичните дейности, опаковки, домакинско стъкло, санитарни артикули, растителни мазнини и масла, керамични изделия. Към групата на **нискотехнологични продукти**, обект на износ от нашата страна, са различни видове минерални суровини, изделия от черни метали, но също така аграрни продукти, между които пшеница, ечемик, царевича, тютюн, маслодайни семена и плодове, консерви и др. При това се отбелязва, че при седем продуктови групи България е лидер по сравнителни конкурентни предимства между производителите от ЕС и тези от Балканите при производството и износа на едножични влакна от пластмаса, метални соли, руди на благородните метали, олово, мед, маслодайни семена и плодове за извличане на „меки“ масла и дамско облекло.

Експерти от Изпълнителната агенция за малки и средни предприятия са на мнение, че при съвременната производствена структура на нашата икономика в нискотехнологичните дейности са съсредоточени най-много предприятия. В тях е зает голям брой от активното население и се създава най-голямата част от добавената стойност. Все пак при високотехнологичните дейности производителността на труда е над средната за страната. Наред с това през последното десетилетие в групата на средно- и нискотехнологични продукти се наблюдава най-голямо нарастване на износа и по-специално в стоковата група „машини, оборудване и превозни средства“, като основно направление за този експорт са страните от ЕС. Именно този факт обяснява адаптирането на производствената структура на България към редица структуроопределящи производства за страните от интеграционната общност, каквото е производството на автомобили (Николова, И., 2016).

---

² Направените разчети обхващат 258 продуктови групи (трето ниво на агрегация съгласно Стандартната външнотърговска класификация SITC rev.4), разпределени според глобалната технологична интензивност на икономическата дейност (КИД2008), която ги произвежда. Обхванати са всички страни – членки на ЕС28, както и балканските страни, не-членки (www.mi.government.bg/files/useruploads/files/innovations/compadvan_tagesbg2014_part1.pdf).

Таблица 3
 Производствена структура според нивото на технологията на основата на „Индекс на ефективността“
 (Competitive Industrial Performance Index 2020), отразяваща производствената специализация на териториално
 близки икономики за България, в %

Вид икономика	Размер на доходите	Основна информация за характера и нивото на развитие**				Общи икономически показатели				Производствена структура по ключови индикатори за нивото на технологията, в %			
		Ранг по СРП 2020 от 152 страни в света	Стойност на БВП*	БВП на глава от населението за 2018 г.*	Общо добавена стойност за 2018 г.*	Добавена стойност на глава от населението за 2018 г.*	Експорт, общо за	Експорт на глава от населението за 2018г.*	Ресурсно базирани	Нискотехнологични	Среднотехнологични	Високотехнологични	
Турция	Бързо развиваща се индустриална икономика	29	980	11,903	167	2,032	148	1,802	16.5	39.0	41.3	3.2	
Румъния	Бързо развиваща се индустриална икономика	31	207	10,644	41.8	2,145	72	3,711	15.9	22.3	53.9	8.0	
Сърбия	Бързо развиваща се индустриална икономика	62	40.7	4,619	6.4	728	16.2	1,845	28.3	26.9	36.7	8.1	
Хърватия	Бързо развиваща се индустриална икономика	57	54.2	13,029	6.8	1 642	15.0	3,624	31.6	22.8	31.4	14.2	
Гърция	Бързо развиваща се индустриална икономика	49	203	19,294	18.5	1,758	31.4	2,981	60.3	14.3	15.6	9.9	
България	Бързо развиваща се индустриална икономика	55	51.3	7,153	7.2	1,011	21.2	2,959	35.0	26.0	29.1	9.9	

* В млрд. щат. дол. по константни цени към 2015г.

** По методиката на Световната банка. The World Bank, Economic Review, Vol. 14, 2003, No. 3.

Съставено по данни на: Competitive Industrial Performance Report 2020. UNIDO. <https://www.unido.org/news/unidos-competitive-industrial-performance-index-2020-country-profiles-published>

Членството на България в ЕС предизвика промяна и в нейната търговска ориентация, тъй като 60 % от стокооборота на страната е с партньори от ЕС. Така през периода 2008–2013 г. стокообменът на България със страните от ЕС нараства с 19.3%, в т.ч. износът достигна 22.2 млрд. евро, което представлява нарастване с 46.2%, а вносът достигна 25.9 млрд. евро, което представлява нарастване с 3.0%. Най-бързо нараства износът на аграрната продукция (малко над 2 пъти), на хранителни продукти (почти 2 пъти), а на машини, оборудване и превозни средства се увеличава с 50%.

Високотехнологичният износ заема съществени позиции и възлиза на 6% и бележи значимо нарастване. За същия период износът на компютърна и комуникационна техника, електронни и оптични продукти към останалите страни-членки на ЕС нараства с 37%, а този на лекарствените вещества и продукти близо 3 пъти. Същевременно най-силно е нараснал вносът на хранителни продукти (42%), химични продукти (30%), докато този на машините се е свил с 14% (Николов, А.; З. Славова; П. Ганев, 2020).

За да се получи представа, как се позиционира българската икономика сред страните от региона, ще използваме Competitive Industrial Performance Index 2020, който дава представа за степента на конкурентоспособност на съответната национална икономика, свързана с характера и особеностите на производствената структура, чрез която се определя типът на производствената специализация (вж. Таблица 3). За провеждане на сравнителния анализ подбираме икономиките на съседни страни, а именно: Турция, Румъния, Сърбия, Хърватия и Гърция. По данни на посочената класация, извършвана от UNIDO, мястото на България измежду 152 страни в света според стойността на „Индекса на ефективността“ е 55 и отстъпва на Гърция, Румъния и Турция. По показателя „БВП на глава от населението“ нашата страна заема предпоследно място в групата на наблюдаваните икономики. По показателя „Добавена стойност на глава от населението“ нашата икономика е на сравнимо ниво с тези на Хърватия и Гърция, като трите икономики отстъпват значително от икономиките на Турция и Румъния. Приблизително еднакви позиции заема нашата икономика по отношение на показателя „Експорт на глава от населението“ с икономиката на Гърция, но изостава от Хърватия и Румъния, докато в сравнение с Турция и Сърбия българската икономика се характеризира с по-висока степен на експортната си ориентация. В раздела „Производствена структура по ключови индикатори за нивото на технологията“ нашата икономика заема позиция, близка до тази на Хърватия по отношение на „Ресурсно базирани производства“. По този показател Турция и Румъния показват доста по-ограничен дял от производствената си структура. Най-зле в това отношение се оказва производствената структура на Гърция. Делът на нискотехнологичните производства у нас е съизмерим с нивото на Румъния, Сърбия и Хърватия. В групата на среднотехнологичните производства нашата икономика се нарежда на предпоследно място сред наблюдаваните страни.

По отношение на високо техно-логичните производства нашата икономика се съизмерва с Румъния, Сърбия и Гърция, като с най-голям дял сред на наблюдаваните икономики в този вид производства се отличава Хърватия.

В резултат на изложените факти и направения анализ се налага следното обобщение за съвременната производствена специализация на България:

- Българската икономика, със своя среден мащаб сред останалите европейски икономики, има отворен характер, при което нейната експортна специализация има висока степен на значимост от гледна точка на ефективността и генерирането на благосъстояние. Данните за експортна специализация сочат ограничена степен на диверсификация, след като почти 80% от износа се пада на няколко десетки стокови групи.
- В българския експорт преобладават ниско и средно технологичните производства. В хода на сравнителния анализ по отношение на производствената структура става ясно, че при седем продуктови групи България показва сравнителни конкурентни предимства между страните – членки на ЕС и тези от Балканите. През последното десетилетие се наблюдава най-голямо нарастване на износа в стоковата група „машини, оборудване и превозни средства“, като основно направление за този експорт са страните от ЕС.
- При съвременната производствена структура на нашата икономика в нискотехнологичните дейности са съсредоточени най-много предприятия, с най-много заети и се създава най-голямата част от добавената стойност.
- Членството на България в ЕС предизвика положителна промяна в нейната търговска ориентация, което се свързва с адаптирането на нейната производствена структура към средно- и високотехнологични сектори и производства на страните от интеграционната общност.

Заклучение

В заключение на проведеното изследване върху международното разделение на труда и мястото на българската икономика се налагат следните обобщения:

- ✓ С бурното развитие на техниката, иновативните технологии от хибриден тип и засилената капиталова концентрация се създават предпоставки за още по-нов тип международно разделение на труда, според който определени отрасли или производства стават част от технологична верига за международно производство. Чрез нея участниците имат възможност да добавят стойност, специализирайки се само в определена част от технологичния процес. Това означава, че

предимства извличат само тези производители, респ. компании от националната икономика, които участват в подобни международни вериги, но не и икономиките като цяло.

- ✓ Възможността за използването на методиката на UNIDO - „Индекс на ефективността - СІР 2020“ за измерване способността на отделните икономики в света конкурентно да произвеждат и изнасят индустриални стоки, ни навежда на мисълта, че тя е подходяща при изследването на процеси, които описват пътя към постигане на нов тип международно разделение на труда в глобален план, който определя съвременната международна производствена специализация.
- ✓ В резултат на емпиричното изследване, базирано на посочената по-горе методика, беше установено, че високоразвитите икономики влизат в ролята на „новатори“ по отношение на средно- и високотехнологичните и производствени дейности. С това те се оформят като лидери, но и същевременно законодатели на съвременното икономическо развитие. И все пак в случая на Германия се установява, че формирането на производствена структура, базирана на доминанантното на среднотехнологичните производствени дейности, се оказва оптимална за постигане на водеща позиция в международната търговия и по-специално при формирането на успешна експортно ориентирана икономика.
- ✓ Глобализацията допринася за диверсифицирането на стопанските дейности и производства, развивани от отделните икономики, но въпреки оформената си специализация никоя страна или регион не може да действа като единствен локомотив, допринасящ за глобалния растеж. Диверсифицираната глобална икономика изисква всички региони да се обединят в стремежа си да синхронизират действията си, което ще се отрази положително на всички участници в тези процеси.
- ✓ Данните за разпределение на иновациите, получени вследствие на оценката с помощта на „Глобалния индекс за иновации 2020“, показват, колко неравномерно се реализират процесите на иновация и реструктуриране. Иновационна дейност извършват както развиващите се икономики, така и високо развитите, но един от основните агенти за това са мултинационалните компании. Отбелязва се и още една тенденция – все повече се увеличават разликите по отношение характера на иновативните процеси – между развитите и бързо развиващите се икономики; между градските и селските райони в отделните икономики; между топкомпаниите (от типа на ТНК) и останалите фирми.
- ✓ Въз основа на емпиричния анализ, извършен с помощта на посочената по-горе методика, се налага обобщението, че технологиите и иновациите играят важна роля в диверсификацията на икономиката, а нивото на технологично развитие показва силна положителна връзка

с обема на БВП. Налага се изводът, че икономиките не могат да си позволят да пропуснат предстоящата вълна от технологични промени, тъй като дори по-малките икономики могат да постигнат значително увеличение на доходите при по-ниски нива на технологично развитие.

- ✓ Българската икономика, със своя среден мащаб сред останалите европейски икономики, има отворен характер, при което нейната експортна специализация има висока степен на значимост от гледна точка на ефективността и генерирането на благосъстояние. Данните за експортна специализация сочат ограничена степен на диверсификация, след като почти значителна част от износа се пада на няколко десетки стокови групи. В българския експорт преобладават ниско- и среднотехнологичните производства. В хода на сравнителния анализ по отношение на производствената структура става ясно, че при седем продуктови групи България показва сравнителни конкурентни предимства между страните – членки на ЕС и тези от Балканите. Членството на България в ЕС предизвика положителна промяна в нейната търговска ориентация, което се свързва с адаптирането на нейната производствена структура към средно и високотехнологични сектори и производства на страните от интеграционната общност.

Използвани източници:

1. Andersson, M., H. Lööf, S. Johansson. (n.d.). Productivity and International Trade: Firm Level Evidence from a Small Open Economy. *Review of World Economics / Weltwirtschaftliches Archiv, December 2008*, pp. 774-801.
2. Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade. (2021, 9 24). *CPTPP outcomes and background documents*. Retrieved from Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade: <https://www.dfat.gov.au/trade/agreements/in-force/cptpp/outcomes-documents>
3. Competitive Industrial Performance. Report 2020. United Nations Industrial Development Organization. CIP Index, edition 2020: Country and Economy Profiles. Vienna, 2020. <https://www.unido.org/news/unidos-competitive-industrial-performance-index-2020-country-profiles-published>.
4. Cornell University, INSEAD, and WIPO. (2020). *The Global Innovation Index 2020: Who Will Finance Innovation?* Ithaca, Fontainebleau, and Geneva.
5. Fröbel, F.; Heinrichs, J; Kreye, O.(1981). The New International Division of Labor. *Social Science Information 17(1)*.

6. Geng, D., & Kali, R. (2021). Trade and innovation: Unraveling a complex nexus. *International Journal of Innovation Studies*, 5(1), 23-34. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.ijis.2021.01.001>.
7. Hiemenz, U. (1995). *The Concept of the International Division of Labour and Principles of Cooperation*, Springer Nature Switzerland. vol.4, 1995.
8. HSBC. (2014). *HSBC Global Connections Report*. London: HSBC Bank plc.
9. Hutchinson, F. (2004). Globalisation and the 'Newer' International Division of Labour. *Labour and Management in Development Journal*, Volume 4, Number 69 Asia Pacific Press. <http://ncdsnet.anu.edu.au>.
10. Johansson, M., & Olhager, J. (2018). Manufacturing relocation through offshoring and backshoring: the case of Sweden. *Journal of Manufacturing Technology Management*, Vol. 29(4), 637-657.
11. Knoema.com. (2021, 09 09). *High-technology exports (% of manufactured exports) by country, 2020 - knoema.com*. Retrieved from Knoema.com: <https://knoema.com/atlas/topics/Foreign-Trade/Export/High-technology-exports-percent-of-manufactured-exports>.
12. Melitz, M. (2003). The Impact of Trade on Intra-Industry Reallocations and Aggregate Industry Produ. *Econometrica*, Vol. 71 (6), pp. 1695-1725.
13. Miller, J., & Wunsch-Vincent, S. (2021, 03 12). *High-Tech Trade rebounded strongly in the second half of 2020, with new Asian exporters benefiting*. Retrieved from www.globalinnovationindex.org: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-blog/2021/high-tech-trade-rebounded-strongly-in-the-second-half-of-2020%2C-with-new-asian-exporters-benefiting--b256>.
14. Palley, T. (2012). The Rise and Fall of Export-led Growth. *Investigación Económica*, abril-junio de 2012, Vol. 71, No. 280, pp. 141-161.
15. Pérez-Sánchez, L., Velasco-Fernández, R., & Giampietro, M. (2021). The international division of labor and embodied working time in trade for the US, the EU and China. *Ecological Economics*, 180. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106909>
16. Salmon, A. (2014, 12 5). *The world's changing trade patterns*. Retrieved from World Economic Forum: <https://www.weforum.org/agenda/2014/12/the-worlds-changing-trade-patterns/>
17. Starosta, G. (2011). Machinery, Productive Subjectivity and the Limits to Capitalism in Capital and the Grundrisse. *Science and Society* 75. 2011, pp. 42-58.
18. The Global Competitiveness Index 4.0 2019 Rankings. http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.
19. The World Bank. (2003). *Economic Review*. Vol. 14, 2003, No. 3.
20. The World Bank. (2021, 4 8). *Bulgaria Overview*. Retrieved from The World Bank: <https://www.worldbank.org/en/country/bulgaria/overview>.

21. UNCTAD, *Commodities and Development Report*. (2021). *Commodities and Development Report 2021: Escaping from the Commodity Dependence Trap*. United Nations. Geneva: UNCTAD.
22. UNCTAD, *Technology and Innovation Report*. (2021). *Technology and Innovation Report 2021*. New York: United Nations Publications.
23. UNCTAD. (2018). *Trade and Development Report 2018: Power, Platforms and the Free Trade*. pp. 47-51 <https://unctad.org/en/Publications Library/ tdr2018en.pdf>.
24. Workman, D. Bulgaria's Top 10 Exports 2020 - World's Top Exports. <https://www.worldstopexports.com/bulgarias-top-10-exports/>.
25. World Bank Group. (n.d.). *World Bank Open Data*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/>
26. World Economic Forum. (2020). *The Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery*. Geneva: World Economic Forum. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf
27. Иновационна стратегия за интелигентна специализация 2014–2020 г. https://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/innovations/ris3_2_6_10_2015_bg.pdf.
28. Николов, А.; З. Славова; П. Ганев, (2020). Регионални профили: показатели за развитие. Институтът за пазарна икономика- София. 2020 <https://www.regionalprofiles.bg/var/docs/Regional-profiles-2020-BG.pdf>.
29. Николова, И., (2016) Предизвикателства пред експортната политика на България след присъединяването в Европейския съюз, *Годишник на департамент „Администрация и управление“*, Издателство на Нов български университет, Том 1. с. 1-27.
30. Панушев, Е.; И. Христова-Балканска; Т. Хубенова-Делисивкова; Е. Маринов; Ю. Стефанова, (2021). България в международната икономическа специализация. Издателски комплекс – УНСС. София.

том 30, 2022 г.

ИНСТИТУТ ЗА НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
ПРИ СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ
„Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЩОВ

АЛМАНАХ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ИКОНОМИЧЕСКИ
И УПРАВЛЕНСКИ
ИЗМЕРЕНИЯ
НА ОБЩЕСТВЕНАТА
ТРАНСФОРМАЦИЯ

том 30, 2022 г.

Академично издателство „ЦЕНОВ“
Свищов - 2022 г.

АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ИНСТИТУТ ЗА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ” – СВИЩОВ

АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ИКОНОМИЧЕСКИ И УПРАВЛЕНСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ОБЩЕСТВЕНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ

ТОМ 30
2022

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО „ЦЕНОВ” – СВИЩОВ

Издава се със средства от целевата субсидия за научна дейност на СА „Д. А. Ценов”, съгласно Наредбата за условията и реда за оценката и планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художествено творческа дейност.

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Доц. д-р Евелина Парашкевова-Великова	Главен редактор Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Любомир Иванов	Заместник-главен редактор Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Проф. д-р Елена Маркина	Финансов университет при Правителството на Руската федерация, <i>Москва, Русия</i>
Проф. д-р Николае Панеа	Университет в Крайова, <i>Крайова, Румъния</i>
Проф. д-р Теодора Димитрова	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Анисоара Дуика	Университет Валахия, <i>Търговище, Румъния</i>
Доц. д-р Венцислав Василев	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Венцислав Вечев	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Здравко Любенов	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Любка Илиева	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Д-р Рейчъл Маритц	Университет в Претория, <i>Претория, Южна Африка</i>

Анка Танева – стилев редактор
Ст. преп. Радка Василева - стилев редактор на английски език
Антоанета Христова – технически секретар

© ИНСТИТУТ ЗА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
© СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР А. ЦЕНОВ”

ISSN 1312-3815

INSTITUTE FOR SCIENTIFIC RESEARCH
D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

SCIENTIFIC RESEARCH ALMANAC

ECONOMIC AND MANAGERIAL DIMENSIONS OF SOCIAL TRANSFORMATION

VOLUME 30
2022

TSENOV ACADEMIC PUBLISHING HOUSE

This issue is funded by the state „Ordinance on the terms and procedure for the evaluation and planning, allocation and spending of the state budget funds in financing scientific or artistic activities, intrinsic to state higher schools” for the inherent to the „D. A. Tsenov“ Academy of Economics scientific activity.

EDITORIAL BOARD

Assoc. Prof. Evelina Parashkevova-Velikova, PhD	Editor-in-chief D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Assoc. Prof. Lyubomir Ivanov, PhD	Deputy editor-in-chief D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Prof. Elena Valentinovna Markina, Ph.D.	Financial University Under The Government Of The Russian Federation, <i>Moscow, Russia</i>
Prof. Nicolae Panea, PhD	University of Craiova, <i>Craiova, Romania</i>
Prof. Teodora Dimitrova, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Assoc. Prof. Anisoara Duica, PhD	Valahia University of Targoviste, <i>Targoviste, Romania</i>
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Assoc. Prof. Ventsislav Vechev, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD	D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Dr Rachel Maritz	University of Pretoria, <i>Pretoria, South Africa</i>

Anka Taneva – stylistic editor
Sen. Lect. Radka Vasileva - translator
Antoaneta Hristova – technical secretary

© INSTITUTE FOR SCIENTIFIC RESEARCH
© D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

ISSN 1312-3815

СЪДЪРЖАНИЕ

Раздел I

Пазари, управление и иновации в икономиката на знанието

- Борислав Борисов, Евелина Парашкевова, Михаил Чиприянов,
Христо Сирашки, Елица Лазарова, Надежда Веселинова,
Юлиян Господинов, Мариела Стоянова, Йордан Колев**
Административен капацитет за регионално планиране
в контекста на интегрираните териториални инвестиции 7
- Иван Марчевски, Ваня Григорова, Радослав Йорданов,
Криста Нейкова**
Профилиране на българските потребители
на туристически продукти..... 42
- Маргарита Шопова, Евгени Овчинников, Тихомир Върбанов**
Статистически измерения на цифровата икономика..... 75
- Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов, Венцислав Василев,
Николай Нинов, Анелия Панева, Валентина Нинова,
Таня Илиева, Маргарита Николова, Йордан Йорданов,
Жанета Ангелова, Николай Илиев**
Обучението по застраховане и социално дело в СА „Д. А. Ценов“ –
Свищов – състояние, проблеми и перспективи..... 106
- Тодор Кръстевич**
Разкриване на закономерности при пазаруване
в среда на големи данни 138

Раздел II

Финансова стабилност, икономически политики, регулации и устойчиво развитие

- Марияна Божинова, Любка Илиева, Любомира Тодорова,
Павлин Павлов**
Състояние и възможности за развитие на българския туризъм
в условията на COVID-19..... 183

Силвия Костова, Красимир Кулчев, Дияна Иванова Аналитични модели при оценка на финансовата устойчивост на предприятията.....	214
---	-----

Раздел III

Глобализация, конкурентоспособност и сътрудничество за интелигентен растеж

Таня Горчева, Здравко Любенов, Ивайло Петров Международната производствена специализация и мястото на българската икономика – тенденции и перспективи.....	247
Галина Чиприянова, Венцислав Вечев, Галя Иванова-Кузманова, Радосвета Кръстева-Христова Изследване на актуалните тенденции пред счетоводната професия.....	279

CONTENTS

Section I

Markets, Management and Innovations in Knowledge Economy

- Borislav Borisov, Evelina Parashkevova, Mihail Chipriyanov, Hristo Sirashki, Elitsa Lazarova, Nadezhda Veselinova, Yuliyana Gospodinov, Mariela Stoyanova, Yordan Kolev**
Administrative Capacity for Regional Planning in the Context of Integrated Territorial Investments 7
- Ivan Marchevski, Vanya Grigorova, Radoslav Yordanov, Krista Neykova**
Benefit Segmentation of Bulgarian Tourist 42
- Margarita Shopova, Evgeni Ovchinnikov, Tihomir Varbanov**
Statistical Dimensions of the Digital Economy 75
- Plamen Yordanov, Rumen Erusalimov, Ventsislav Vasilev, Nikolay Ninov, Aneliya Paneva, Valentina Ninova, Tanya Ilieva, Margarita Nikolova, Yordan Yordanov, Zhaneta Angelova, Nikolay Iliev**
The Training in Insurance and Social Affairs in D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov – State, Problems and Prospects..... 106
- Todor Krastevich**
Uncovering Shopping Patterns in Big Data Environments..... 138

Section II

Financial Stability, Economic Policies, Regulations and Sustainable Development

- Mariyana Bozhinova, Lyubka Ilieva, Lyubomira Todorova, Pavlin Pavlov**
Current State and Opportunities for Development of Bulgarian Tourism in the Conditions of COVID-19 Pandemic 183

Silviya Kostova, Krasimir Kulchev, Diyana Ivanova Analytical Models Applicable in Assessing the Financial Sustainability of Enterprises.....	214
---	-----

Section III

Globalisation, Competitiveness and Cooperation for Intelligent Growth

Tanya Gorcheva, Zdravko Lyubenov, Ivaylo Petrov International Production Specialization and the Place of the Bulgarian Economy - Trends and Perspectives	247
Galina Chipriyanova, Ventsislav Vechev, Galya Ivanova-Kuzmanova, Radosveta Krasteva-Hristova Investigation of Current Trends of the Accounting Profession	279

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ”

АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ТОМ 30

**ИКОНОМИЧЕСКИ И УПРАВЛЕНСКИ ИЗМЕРЕНИЯ
НА ОБЩЕСТВЕНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ**

Даден за печат на 09.02.2022 г., излязъл от печат на 24.03.2022 г.
Поръчка № 18798, тираж: 100 бр.

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов”
Свищов, ул. „Цанко Церковски“ 11А

ISSN 1312-3815

